

DOKUMENTACJA KONSERWATORSKA

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH SYGNATURKI KOŚCIOŁA P.W. ZEŚLANIA DUCHA ŚWIĘTEGO

Autor opracowania: M. Cholewka

mgr Mirosław Cholewka

BYŁY LUDOWY KONSERWATOR ZASZYTKÓW

NR DYPL. 2163/UMK

Zleceniodawca: Parafia Greckokatolicka w Dziarszynie

Opracowanie jest załącznikiem do

decyzji PWKZ

znak z dnia 22.04.2024

ZN. 5142.377.2.2024. AKA

Olsztyn luty 2024

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZARYTKÓW
ul. Dyrkcyjna 24 80-552 Gdańsk

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI KONSERWATORSKIEJ

1.1 DANE OBIEKTU

- Rodzaj obiektu: obiekt użyteczności publicznej oraz sakralny, wpisany do rejestru zabytków nieruchomych prowadzonego przez PWKZ w Gdańsku pod numerem A-50 (obecnie pod numerem 67)
- Temat: dawny kościół, sygnaturka
- Autor i warsztat: miejscowy
- Sygnatury: brak
- Datowanie: przed 1717r.
- Lokalizacja: ul. Krzywa 16, Dzierzgoń
- Właściciel: Parafia grecko-katolicka p.w. Zesłania Ducha Świętego w Dzierzgoniu, Gmina Dzierzgoń
- Technika: dach kryty dachówką holenderką, sygnaturka z konstrukcji drewnianej, kryta blachą miedzianą
- Wcześniejsze konserwacje lub renowacje: nie
- Wcześniejsze dokumentacje: Mirosław Cholewka: *DOKUMENTACJA KONSERWATORSKA, BADANIA KONSERWATORSKIE I PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH ZABYTKOWEGO KOMPLEKSU PRZY UL. KRZYWEJ 16 W DZIERZGONIU – ELEWACJI I WNĘTRZA DZIERZGOŃSKIEGO OŚRODKA KULTURY ORAZ ELEWACJI KOŚCIOŁA P.W. ZESŁANIA DUCHA ŚWIĘTEGO, OLSZTYN 2018*

1.3. DANE O DOKUMENTACJI

- Autor dokumentacji: mgr Mirosław Cholewka
- Data i miejsce wykonania: luty 2024, Olsztyn

2.0. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

2.1. HISTORIA OBIEKTU

Historia budynku poklasztornego, obecnie siedziby Dzierzgońskiego Ośrodka Kultury spisana na podstawie książki Alojzego Szorca „Dzierzgoń od początku do dni naszych 1248-1998”¹

Pierwszą próbę osadzenia Reformatorów w Dzierzgoniu podjął 10 czerwca 1678 roku wojewoda malborski Jan Ignacy Bąkowski. Dla swoich zamiarów uzyskał pozwolenie sejmiku pruskiego w Grudziądzu, który 15 grudnia 1678 roku w instrukcji dla swoich posłów na sejm grodzieński wpisał zobowiązanie, aby franciszkanom „mocą konstytucji sejmowej przyznać pewien areal w starostwie dzierzgońskim”. Dobrze zapowiadająca się sprawa erekcji klasztoru wskutek śmierci wojewody została odsunięta na dalszy plan i na wokandę wróciła w siedem lat później, kiedy w imieniu biskupa prałat Tomasz Bogoria Skotnicki ogłosił dnia 16 lipca 1685 roku w Chełmży list zapowiedni, w którym pisał, że biskup chełmiński Jan Kazimierz Opaliński po przeprowadzeniu wizytacji kanonicznej parafii dzierzgońskiej wspólnie z proboszczem Michałem Słomskim postanowili dokończyć dzieła, jakie zaczęli a nie zdążyli wprowadzić w czyn wojewoda Jan Ignacy Bąkowski i poprzedni proboszcz Wojciech

¹ Tekst z portalu: www.dokdzierzgon.pl

Karwowski. Pragnąc wypełnić ich zbożne zamierzenia postanowili osadzić w Dzierzgoniu Ojców Reformatorów. Przeznaczili im po drugiej stronie rzeki Dzierzgonki kawałek gruntu razem z kaplicą pod wezwaniem Ducha Świętego i dom tam zbudowany. 31 maja 1687 roku rada miasta na polecenie starosty sprzedała Ojcom korzystnie dwa ogrody. Kolejna ważna decyzja zapadła w dniu 27 sierpnia 1693 roku. W Dzierzgoniu tego dnia zebrali się kilku zakonników z domu prowincjalnego i razem z tymi mieszkającymi na miejscu podjęli decyzję o budowie kościoła i klasztoru. Ustallili podstawowe parametry dotyczące wyglądu tych budowli.

Zakonnicy pilnie potrzebowali materiałów budowlanych dlatego wojewoda Piotr Karczewski wystawił 23 grudnia 1720 roku pisemne zezwolenie reformatorom na wykorzystanie ruin kaplicy zamkowej do budowy kościoła przy klasztorze.

Klasztor dzierzgoński podczas wszystkich wojen służył jako kwatera dowództwa przechodzących tędy armii. Tak było właśnie podczas kampanii napoleońskiej. W marcu 1807 roku wojska francuskie zajęły klasztor i kościół i urządziły tam szpital. Po kilku miesiącach odchodząc pozostawiły budynki mocno podniszczone. Zakonnicy chwilowo rozpięchli się a przywrócenie ładu i normalnego funkcjonowania zajęło sporo czasu. Pismem datowanym z Płocka 12 sierpnia 1808 roku nowy prowincjał prowincji mariańskiej Marian Świnarski wezwał członków konwentu dzierzgońskiego do wznowienia rezydencji i przestrzegania dyscypliny zakonnej.

Jeszcze w 1804 roku w Dzierzgoniu przebywało piętnastu zakonników, w tym przeważnie dziesięciu księży i pięciu braci, natomiast w 1816 roku było ich już tylko czterech. Około 1822 roku za czasów przełożonego klasztoru Anzelma Bischerta ujawnił się poważny kryzys klasztorów wskutek spadku liczby zakonników. Nadprezydent Prus Teodor von Schön tylko czekał na okazję, kiedy mógł dokonać kasaty klasztoru na mocy ustawy rządowej z 30 października 1810 roku. Zawiązała się szeroka koalicja w obronie klasztoru. Katolicka ludność Dzierzgonia przyzwyczaiła się do Ojców Reformatorów i razem ze swoim duszpasterzem Bernardem Elwartem próbowała ratować zagrożony w bycie klasztor. Wierni wspólnie z proboszczem 30 grudnia 1831 roku wystosowali pismo do rządu. Wierni parafii dzierzgońskiej wnioskowali, aby klasztor przeznaczyć na szkołę katolicką, a kościół klasztorny powierzyć miejscowej parafii i jej, za organizowanie nabożeństw, przeznaczyć te ofiary w naturze, jakie ojcowie reformaci otrzymywali z Nowego Dworu, Zielonek i Waplewa. Rząd 29 stycznia 1832 roku zdawkowo odpowiadał, że przy ostatecznej decyzji te głosy weźmie pod uwagę. Niektórzy radzili, aby do klasztoru w miejsce zakonników dać księży diecezjalnych, ale to władze diecezjalne z kolei uznawały za nader trudne do wykonania z braku księży w diecezji warmińskiej. W atmosferze rezygnacji i bezradności klasztor gasł. W 1828 roku dwóch Reformatorów staruszków zmarło, pozostał gwardian Anzelm Bischert, który w 1832 roku został przez prowincjała przeniesiony do klasztoru w Łąkach Bratniańskich i tam 25 sierpnia 1835 roku w wieku 70 lat zmarł. W tej sytuacji rząd pruski 30 czerwca 1832 roku skasował klasztor Reformatorów w Dzierzgoniu i nie został on nigdy reaktywowany. Pozostały po nim całkiem okazałe budynki klasztorne, które przeznaczono na szkołę dla dzieci wyznania luterńskiego i katolickiego oraz na mieszkania dla nauczycieli. Kościół poreformacki natomiast został przekazany parafii katolickiej z przeznaczeniem dla katolików języka niemieckiego aż do schyłku II w. św. Po wojnie przez długi czas stał nieużytkowany, dopiero w 1957 roku został oddany na użytek parafii greckokatolickiej i do dziś jest w jej posiadaniu.

WOJEWODZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
ul. Dąbrowska 2
81-852 Gdańsk

Widok kościoła w okresie międzywojennym.

Widokówka z przedstawieniem kościoła z pocz XXw

VOJEWOZSKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
W GDAŃSKU
ul. Piłsudskiego 10/12, 80-852 Gdańsk

Widok od strony rzeki na kościół w pocz. XXw

Widok fragmentu kościoła w roku 1963.

WÓDZKI URZĄD
CHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Rekecyjna 2/4, 80-857 Gdańsk

WÓDZKI URZĄD
CHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Rekecyjna 2/4, 80-857 Gdańsk

3.0. OPIS OBIEKTU.

Kościół na rzucie prostokąta, z dużym przedsionkiem i kaplicą od południa tej samej wysokości, co korpus. Dachy dwuspadowe kryte holenderką.

Sygnaturka na planie kwadratu, na wyniosłej podstawie, wewnątrz ażurowe w formie galeryjki, z narożnymi profilowanymi filarkami i hełmowym dachem zwieńczonym iglicą z krzyżem. Dach ośmioboczny osadzony na podstawie kwadratu. Poszczególne części oddzielone profilowanymi gzymsami. Wejście do wieżyczki od wewnątrz przez wąski wyłaz, pierwotnie zakrywany od góry.

4.0. TECHNIKA WYKONANIA

Konstrukcja wieżyczki wykonana z drewna, dach deskowany, całość kryta blachą, (oryginalnie) miedzianą. Blachy łączone w liniach pionowych na zagięcie (nie stwierdzono czy pojedyncze czy podwójne). W poziomach blachy ułożono na zakładkę. Miejscami połacie blach przybito do konstrukcji drewnianej na gwoździe z podkładkami lub kwadratowymi zaślepkami. Gzymsy wyposażono w górnej połaci w okapniki. Iglica wykonana ze stali, podobnie krzyż wieńczący.

5.0. STAN ZACHOWANIA.

Obecnie niemożliwe jest dokładne określenie stanu zachowania konstrukcji. To, co jest widoczne, jest w dobrym stanie, nie wiadomo natomiast jaka jest kondycja deskowania i drewna w głębszych partiach dachu, a zwłaszcza pod blachą.

Opłaszczowanie wieżyczki jest w złym stanie. Część blachy jest wtórna, wykonana ze zwykłej blachy korodującej, pomalowana na kolor miedzi i czerwień /nawiązanie do dachówki/. Pomalowana jest również podstawa i hełm a także niektóre blachy miedziane. Prawdopodobną przyczyną pomalowania blach miedzianych było występowanie patyny szkodliwej, barwy czarno-brunatnej. Patyna taka powstaje na skutek osadzania się substancji smółkowatych, w miejscach wilgotnych, ale nieobmywanych, zawiera wiele szkodliwych dla metalu substancji.

Pożądana patyna szlachetna, czyli zasadowe węglany miedzi (azuryt i malachit) ukryta jest pod warstwą farby i nawarstwieniami smółkowatymi.

Blachy wtórne są w większości dość łatwe do identyfikowania- widać na nich postępującą korozję lub złuszczoną farbę albo pociągnięcia pędzlem. Na zbliżeniach widać liczne pęknięcia i rozszczelnienia blach nie tylko wtórnych. Blacha na hełmie jest silnie zdeformowana, widać wgniecenia i wybrzuszenia na całej powierzchni. W kilku miejscach widać duże dziury. Niewykluczone, że część blach to nadbitki, nieprecyzyjnie wykonane- widać niedokładne łączenia zasmarowane smołą i uszczelnienia silikonem.

WOJEWODZKI URZĄD
OCHRONY ZAPISKÓW
ul. Dzierżgoń 2-4, 80-852 Gdańsk

Krzyż wieńczący wtórny, podobnie element pod krzyżem, pierwotnie była to forma zbliżona do kuli, obecnie przypomina puszkę. Iglica łącznie z wieńczącym krzyżem skorodowane, nakładka mocująca krzyż również skorodowana. Blacha ponownie jest pokryta czarna patyną w miejscach słabego obmywania wodą- spodnie fragmenty gzymsów i okapniki.

Wprowadzenie do poszycia blachy stalowej powoduje na styku materiałów korozję galwaniczną. Odształcenia spowodowane są naprężeniami termicznymi. Natomiast rozerwania i pęknięcia wynikają prawdopodobnie z gwałtownych powiewów wiatru rozrywających blachę i jej łączenia

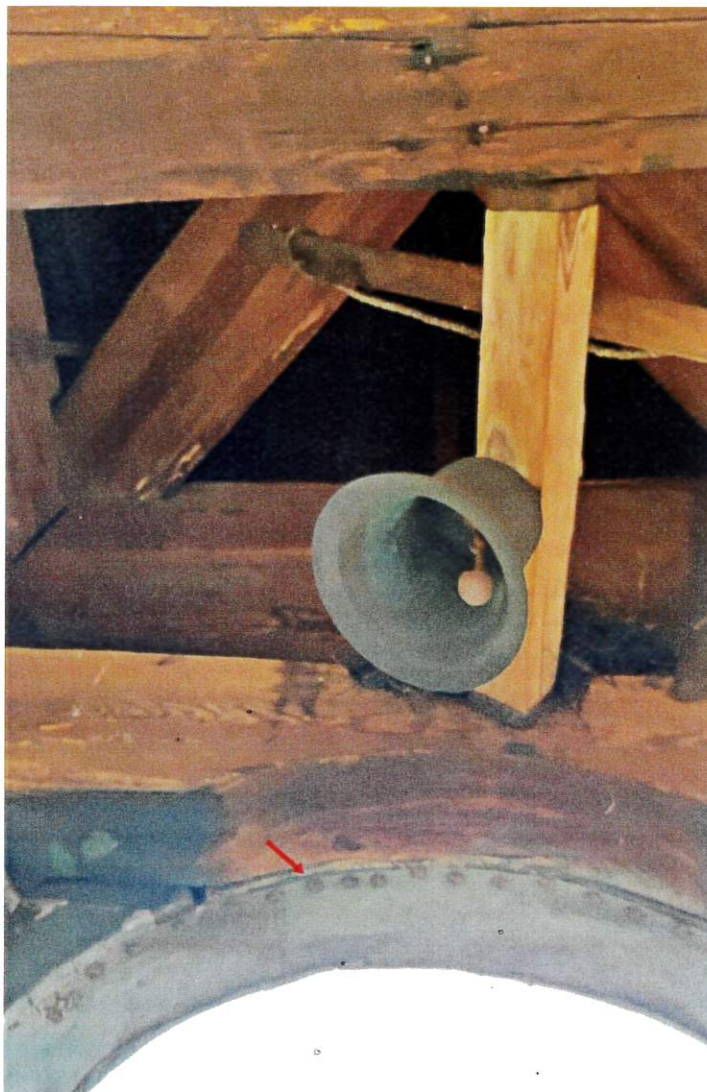

Widok ogólny sygnaturki.

WOJEWÓDZKI ZARZĄD
OCHRONY ZEPHYRUSZ
ul. Dzierżgoń 10 81-200 Dzierżgoń

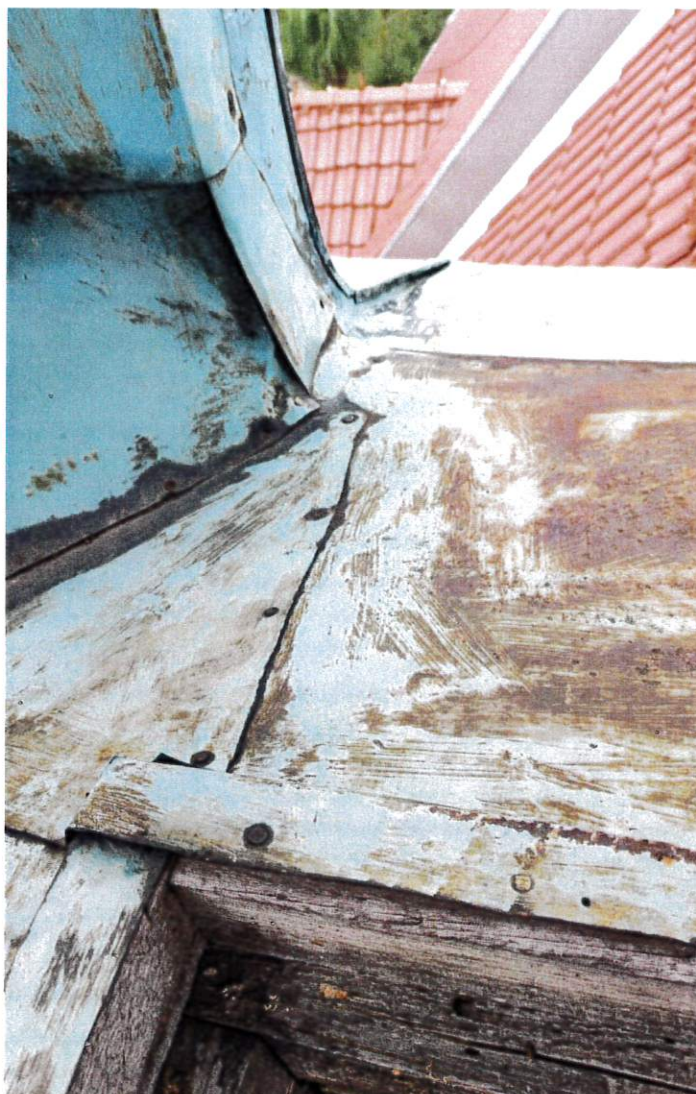
Widok niektórych elementów konstrukcji- stan dobry.

Fragment konstrukcji- widoczne skorodowane wtórne gwoździe

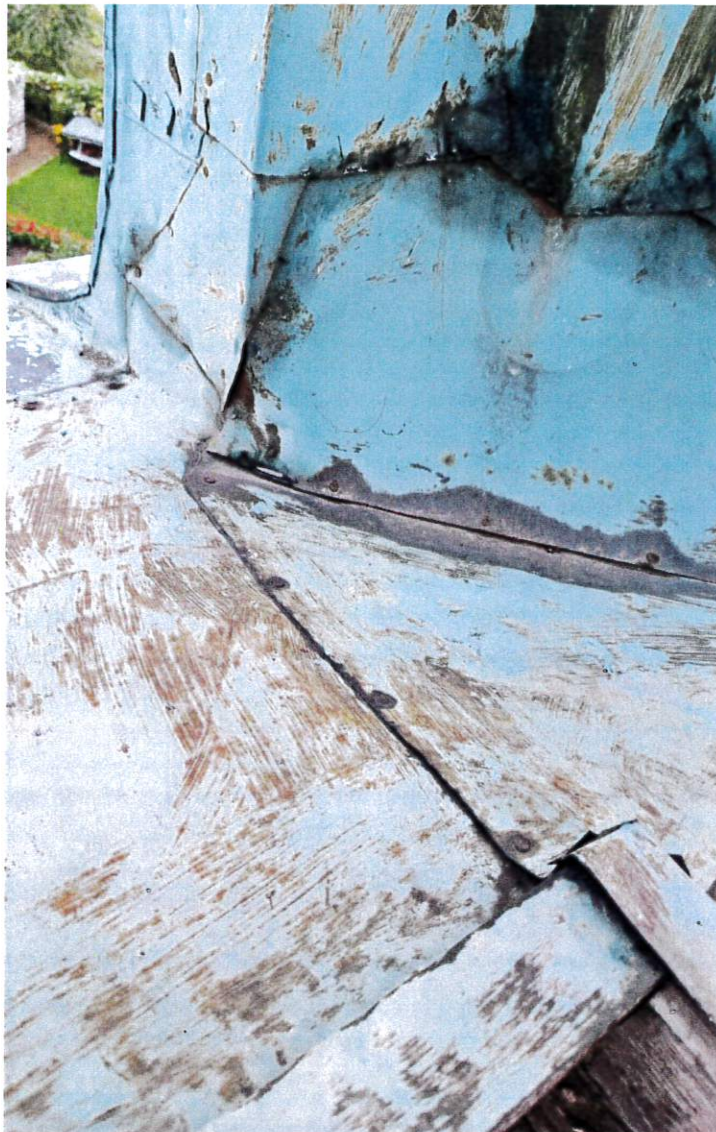
Widok od wewnątrz - wtórna blacha ocynkowana, malowana

Skorodowane blachy wokół wyłazu, strzałkami zaznaczono otwory wylotowe drewnojada w desce konstrukcji.

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku
ul. Dyrekcji 2/4, 80-852 Gdańsk

Dzierżon kościół św. Ducha—sygnaturka-program prac konserwatorskich 2024

Wtórne połączenia blach

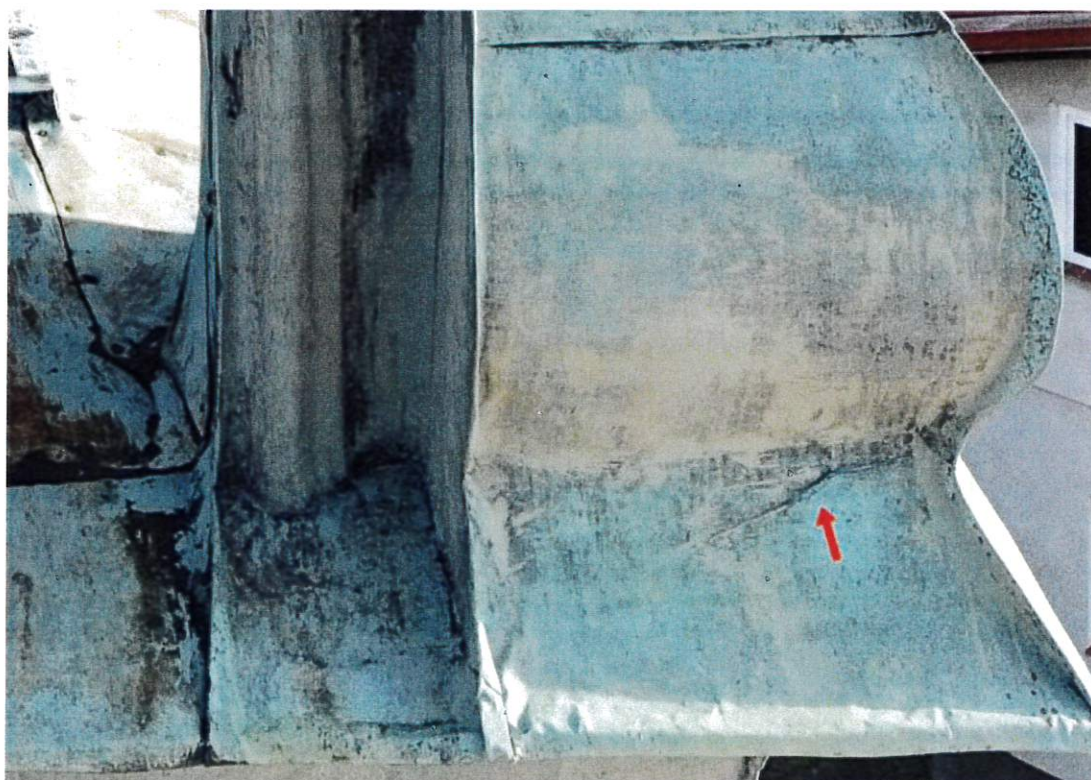

Wtórna blacha malowana na zielono

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Gdańsku

Niefachowe połączenia oryginału i blachy wtórnej, na dolnej fotografii widać uszczelnienie silikonem

Zbliżenie pokazujące pęknięcie blachy.

GŁÓWNY URZĄD
MIASTO GDAŃSK
W GDAŃSKU
tel. 80-852 80-852 Gdańsk

Widok zdeformowanej
blachy na kopule,
strzałkami zaznaczono
dziury, widoczne
pociągnięcia pędzla i
złuszczając się farba.

Zbliżenie dolnej części wieżyczki, wyraźnie widoczna powłoka farby na blasze.

Fragment fotografii z 2013 roku, po remoncie dachu, widać świeżą farbę na powierzchni blach a nawet zacieki farby na nowej obróbce.

Zbliżenie fragmentu- widoczne pociągnięcia pędzlem, pod spodem korodująca powłoka

WYDZIAŁ URZĄD
ZABYTKÓW

Wtórny krzyż i element pod spodem.

WOJEWÓDZKI OCHRONNIKI
w Gdańsku
ul. Dyrcecyjna 2/4, 80-852 Gdańsk

8.0. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI.

Proponowane działania konserwatorskie mają na celu poprawę kondycji konstrukcji drewnianej wieżyczki, wykonanie szczelnego poszycia oraz przywrócenie sygnaturce pierwotnych walorów estetycznych.

Prace konserwatorskie należałoby zacząć od dokładnego przeglądu stanu zachowania drewna i blachy. Powinno się zdemontować wszystkie blachy korodujące i ogólnie wtórne, niefachowo dopasowane. Po wstępnych oględzinach widać zaawansowane wyeksploatowanie poszycia, liczne nadbitki wtórne świadczące o uszkodzeniu oryginału i niewykluczone, że konieczna będzie wymiana całości blach, nie tylko biorąc pod uwagę zły stan zachowania, ale również ze względu na brak możliwości trwałego scalenia nowej miedzi ze starą pokrytą szlachetną patyną. Ewentualne silnie skorodowane partie drewniane należy wymienić na identyczne w formie i z drewna tego samego gatunku, wysezonowane i zaimpregnowane przeciw grzybom i robakom oraz środkiem przeciwogniowym, łączone na tradycyjne połączenia ciesielskie. Należy rozważyć rekonstrukcję owalnego elementu (miejsce na kapsułę czasu) pod krzyżem, obecny wtórny wykonany jest prawdopodobnie ze zwykłej blachy ocynkowanej i pomalowany na czarno.

Pocz XXw	Pocz XXw	Pocz XXw	Okr. międzywojenny	1963	2023

Zestawienie widoków sygnaturki od najstarszego. Widać różnice w kształcie krzyża i kuli pod krzyżem.

WOJEWÓDZKI OCHRONY ZABYTEŁ
Gdańsku
Dyrekcja 2-4, 80-852 Gdańsk

9.0. PROPONOWANY PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Demontaż blach.

Demontaż wykonać w miarę możliwości ostrożnie nie uszkodzając blach dobrze zachowanych, oryginalnych. Jest to bardzo ważne, ponieważ oryginalne elementy posłużą, jako szablony do rekonstrukcji z nowej blachy.

2. Przegląd stanu zachowania konstrukcji drewnianej

Należy dokonać szczegółowego przeglądu stanu zachowania belek drewnianych konstrukcji wieżyczki typując miejsca do usunięcia, miejsca do dezynfekcji i miejsca do napraw ciesielskich.

3. Ewentualna wymiana elementów drewnianych skorodowanych. Do wymiany użyć drewno wysezonowane, impregnowane środkiem biobójczym i ognioochronnym bezbarwnym. Zastosować połączenia tradycyjne ciesielskie.

4. Impregnacja biobójcza i ognioochronna drewna pozostawionego.

W przypadku żerowania na drewnie żywych owadów należy miejsca te poddać dezynfekcji i dezynsekcji we wszystkich porażonych elementach, preparatami takimi jak: Multi GS, Antinsekt czy HWT Remmers lub innych o równoważnych właściwościach. Na stare drewno nanieść lakier uniepalniający.

5. Wykonanie opłaszczowania z blachy miedzianej 0,55-0,60mm.

Do rekonstrukcji użyć oryginalnych elementów jako szablony. Zastosować łączenia na podwójny rąbek, oraz za pomocą gwoździ miedzianych.

Opracował: Mirosław Cholewka

M. Cholewka
mgr Mirosław Cholewka
dyplomowany konserwator zabytków
NR DYPL. 2163/UMK

URZĄD
ZABYTKÓW
Gdańsk
85-200 Gdańsk